ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՃԱՇԸ Ի ՊԱՏԻՒ ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ

—

Թիֆլիսի քաղաքային Դուման վճռեց պատուել V-որդ հնագիտական ժողովի անդամներին և սեպտեմբերի 18-ին նրանց ճաշին հրաւիրեց Թիֆլիսի կլուբի ամառային բնակարանի մէջ:

Թագաւոր կայսրի և կովկասեան փոխարքայ Մեծ իշխան Միխայիլ Նիկօլայեվիչի կենացը առաջարկելուց յետոյ քաղաքագլուխ պ. Մատինեանը բարձրացրեց բաժակը 'ի պատիւ V հնագիտական ժողովի և արտասանեց մօտաւորապէս հետևեալ ճառը:

„Պարոններ, իմ գործս չէ գնահատել ձեր գործունէութեան պտուղները մեր քաղաքի պատերի մէջ, որի ներկայացուցիչները պարծենում են նրան գիտնական ժողովի տեղ ընտրելու համար: Իմ ձայնը բաւական հմուտ չէ կարող լինել տյդպիսի գիտնական գնահատութեան համար: Բայց որովհետև գիտութեան վերջնական նպատակն է զարգացնել հասարակութիւնը, հետևապէս բարւոքել հասարակական կազմակերպութիւնը և կենցաղավարութիւնը, ուրեմն մենք գործնական կեանքի ներկայացուցիչներս չենք կարող չը համակրել գիտութեան առաջադիմութեանը: Ընդունակ լինելով գնահատել գլխաւորապէս ձեր գործունէութեան այդ կողմը, մենք ողջունում ենք ձեզ իբրև լաւ ապագայ պատրաստողներին: Բայց թոյլ տուէք ինձ, դատարկելով այս բաժակը ձեր աշխատանքների աջողութեան համար, խնդրել, որ ինձ հետ միասին ցանկանաք մեր քաղաքին՝ ոչ թէ ժամանակ առժամանակ տեսնել իր պատերի մէջ գիտութեան մշակներին, այլ որ նա կենտրոն դառնայ մարդկային այդ ամենաբարձր գործունէութեան, որից, ինչպէս մի մեքենայից լուսաւորվէին մեր երկրի բոլոր մութ անկիւնները, որ այդքան տանջվել է տգիտութեան խաւարի մէջ: Ես հաւատացած եմ, որ Թիֆլիսի ամբողջ ազգաբնակութեան հետ միասին իմ յայտնած ցանկութիւնը Թիֆլիսի համալսարան հիմնելու մասին ամենալաւ ողջոյն է, որով ես կարող եմ դիմել այստեղ հաւաքված գիտութեան ներկայացուցիչներին: Ցանկանանք ուրեմն, որ շուտ հասնի այդ բաղձալի օրը, երբ դուք մեր քաղաքում տէրեր կը լինէք և ոչ թէ հիւրեր:“

Այդ ճառը մեծ համակրութեամբ ընդունվեցաւ և ծափահարութիւններով ծածկվեցաւ:

Այդ ճառին պատասխանեց կոմս Ուվարով: Շնորհակալութիւն յայտնելով Թիֆլիսին հնագէտների լաւ ընդունելութեան համար, կոմսը նկատեց, որ հնագիտական ժողովը առանձին համակրութեամբ ընդունվեցաւ Թիֆլիսի ինտելլիգենցիայի կողմից: Կոմս Ուվարով մեծ համակրութեամբ վերաբերվեցաւ Թիֆլիսի ազգաբնակութեան ձգտմանը իր քաղաքի մէջ համալսարան ունենալու մասին:

Պ. Վիրխօվի և կովկասեան վարչութեան գլխաւոր գործիչների կենացները առաջարկելուց յետոյ մի բաւական երկար ճառ արտասանեց Ս. Պետերբուրգի համալսարանի պրոֆէսոր Դ. Ա. Խվօլսօն: Բացատրապէս հայ ինտելլիգենցիային ուղղած այդ ճառը նուիրված էր ազգայնութեան պահպանելու և ազգային գրականութիւնը մշակելու հարցին, պայմանաւորելով, որ այդ գործը չը խանգարէր ռուսաց հաւատարմութեան հըպատակ Կովկասը բնակեցնող զանազան ազգութիւնների միութեանը:

Այնուհետև բուն պարլամենտական պերճախօսութեամբ մի ճառ արտասանեց պրօֆէսոր Վիրխօվ, որով յարգելի գիտնականը շատ լաւ կարծիք յայտնեց տեղական ինտելլիգենցիայի մասին և նկատեց, որ քաղաքակրթութիւնը Կովկասի մէջ մեծ առաջադիմութիւն է գործել: Միանալով քաղաքագլխի ցանկութեան հետ, որ Թիֆլիսը երկրի մէջ քաղաքակրթութիւն տարածող կենտրոն դառնայ և որ նրա մէջ համալսարան հիմնվի, որ մեծ զարկ կը տայ ազգաբնակութեան զարգացմանը և նրա մտաւոր և բարոյական առաջադիմութեանը, Վիրխօվ թոյլտուութիւն խնդրեց ռուսաց քաղաքակրթութեան ամենաաւագ ներկայացուցիչ Ն. Ի. Կօստօմարօվի կենացը առաջարկել:

Այնուհետև պրօֆէսոր Ցվէտաեվ համեմատեց այժմեան ժողովը 1875 թ. Իտալիայի մէջ եղած ժողովի հետ, որին նա մասնակցել է, և այն եզրակացութեան է հասել, որ նա չէ կարող համեմատել այս ժողովի հետ ոչ առաջարկված հարցերի քանակութեամբ և ոչ ազգաբնակութեան մասնակցութեամբ և համակրութեամբ: Ճաշը վերջացաւ ժամի 6-ին, բայց հնագիտական ժողովի անդամներից շատերը բաւական երկար ժամանակ մնացին կլուբում:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, 9 սեպտեմբեր

Բամազանը ու պայրամը վերջացան. դեսպանները վերադարձեր են Կ. Պօլիս, հետևաբար Հայկական հարցի համար աշխատելու դժուարութիւն չը կայ: Դեսպանները քանի մը անգամ ժողովեցան և որոշեցին առանձին առանձին Բ. Դուռը երթալ և ամենքը մէկ խօսք ընել, այսինքն պահանջել Բ. Դռնէն որ իր պատասխանը տայ այն ծանուցագրին, զոր դեսպանք անցեալ հոկտեմբեր 3-ի մատուցին Բ. Դրան: Անշուշտ կը յիշէք որ անցեալ տարի Բ. Դուռը ծրագիր մը ներկայացուցած էր ընդհանուր բարեկարգութեանց համար. դեսպանները այդ ծրագիրը շատ անկատար գտան և ամենևին չը համապատասխանող 61-րդ յօդուածի ոգւոյն և խիստ կծու լեզուով մը յայտնեցին իրենց կարծիքները: Հիմա ասոր պատասխանն է, որ կուզեն. Բ. Դուռը գրաւոր պիտի տայ այդ պատասխանը: Քանի մը օրէ ի վեր Թիւրք թերթերը նորէն սաստիկ կռուեր են մեզ դէմ. նախատինք, ծաղր, սխալ տեղեկութիւններ ոչինչ պակաս չէ. մեր թերթերը, ինչպէս յայտնի է, թէ որ ուզած պատասխաննին տան՝ կը քնջուին կառավարութեան հրամանաւ: Ինչպէս ուրիշ նամակաւ ալ ըսած ենք այս ձևա 61-րդ յօդուածին գործադրութեան համար բան մը չը կընար ըլլալ, խորհրդակցութեամբք, ծրագիրներ պատրաստելով կը անցնի, կը սպասենք դարման:

Կիլիկիոյ կաթողիկոսի խնդիրը վերջին օրերս նշաններ ցոյց կուտայ գոհացուցիչ կերպով վերջանալու: Պատրիարքը և կաթողիկոսը կարևոր տեսակցութիւն մը ունեցան Ազգ. վարչութեան ատենապետի ներկայութեանը: Պատրիարքը զօրաւոր փաստերով ցոյց կուտայ կաթողիկոսին թէ ինքն չը պիտի կարենայ յաջողիլ, թէ ազգը ամեն զոհողութիւն պիտի ընէ Թիւրքիոյ հայոց միութեան կապը չը խզելու և թէ կաթողիկոսը չը գայ յուղղութիւն, զնա որ և է կերպով հրաժարեցնելու հարկը անհրաժեշտ է: Միւս կողմէ Անգլիոյ դեսպանատունը թէ պատրիարքարանի բանակցութեանց շնորհիւ և թէ քաղաքագիտական ուրիշ նկատումներով, մասնաւորապէս դեսպանի մը ազդեցութեամբը, Մկրտիչ կաթողիկոսի խորհրդոյը գործադրութեան պաշտպան ըլլալէ ետ կը կենայ:—Խնդիրը այս վիճակին մէջ ըլլալով, Կիլիկիոյ կաթողիկոսը խոհեմութիւն համարած է, լրագիրներէն ոմանց ըսածին նայելով, իր դիտաւորութիւններէն ետ կենալ և կառավարու-

---

$2\frac{1}{2}$ շաբաթ. այս պտուտակներից (куколка) վերջապէս դուրս է գալիս հացի բզէզը, որը ապրում է $4\frac{1}{2}$ շաբաթ: Ուրեմն բզէզի բոլոր կեանքը շարունակվում է 2 տարի և $1\frac{1}{2}$ ամիս:

Յօդուածիս նպատակը ինձ թոյլ չէ տալիս մանրամասնօրէն խօսել ոչ բզէզի կենսագրութեան և ոչ նրա բազմանալու պատճառների վրա և վերջապէս ոչ էլ նրան ոչնչացնելու մասին: Միայն այս կասեմ, որ նրան անհետացնելու համար ի հարկէ ամենահեշտը և ամենալաւը այն է, որ վարակված տեղերում մի քանի տարի վարուցանք չանվի—բզէզին առանց կերակրի թողնելու: Բայց գիւղացին չը վարելով իր տափը, կը զրկի իր ընտանիքը ևս կերակրից, բզէզի հետ միասին գուցէ և իր ընտանիքը կը կոտորէ: Մինչև այժմ առաջարկված միջոցների հիմքը այն է, որ գիւղացին շարունակէ իր վարուցանքը և մի և նոյն ժամանակ երբէք չը վախենայ բզէզի անհագին թևից, որը եթէ վրա էլ հասնելու լինի, այդ միջոցները այնպիսի պայմաններ են ստեղծում, որոնք հողագործին միջոց են տալիս բզէզին քշել մի սահմանափակած տեղ, այն է գարնանացան արտերը: Դրանից յետ երբ մենք գիտենք թէ որտեղ է և ինչքան տեղ է բռնած դաշտում բզէզը, շատ հեշտ է նրան ոչնչացնելը. բայց թէ ինչ կերպ պիտի ստեղծվեն այդ պայմանները, դա յետոյ կիմանանք:

Այս միջոցները կատարելու և գործին լաւ ընթացք տալու համար, բաւական չէ դեռ ևս, որ, օրինակ, տասը հողագործից մէկը կամ երկուսը աշխատեն սրա համար, այլ հարկաւոր է ա) որ բոլոր գիւղացիները և կալուածատէրերը և մինչև անգամ կառավարութիւնը ձեռք ձեռքի տան և այդպիսով ընդհանուր ոյժը վերջապէս կը կարողանայ դուրս քշել դաշտերից հացի բզէզին. այն ժամանակ հազարաւոր պուդ հատիկները կը մտնեն գիւղացու շտեմարանը, որ գիւղական դասի հարստութեան գլխաւոր աղբիւրն է. և բ) առաջարկվող միջոցները իրագործելու համար գիւղատնտեսները պէտք է մօտ ծանօթ լինեն իրանց թշնամու—հացի բզէզի—հետ: Մեր գիւղացիները այնպէս տգիտութեան մէջ են, որ այսպիսի դիպւածները Աստուծու պատիժ են անուանում, ապա ուրեմն և անկարելի է նրանց երեւում Աստուծու այսպիսի հալածանքներից փախչել: Բայց մենք չը մոռանանք, որ նրանք արդէն լաւ հասկացել են, որ անցեալ տարիների թշուառութիւնից—մորեխից—պատժվելը ոչ թէ Աստուծուց էր կախված, այլ նա մի ծուլութեան և տգիտութեան պտուղ էր: Այժմ գիտէ գիւղացին թէ ինչ պիտի անէ մորեխի դէմ, որը մի ժամանակ անհագին վնասներ է պատճառած նորան: Այժմ ժամանակը հասնում է, որ պիտի գիւղացին հիմնվուց պատրաստվի հացի բզէզի հետ կռուելու համար, թէ չէ մեծ վնասներ տալուց յետոյ էլ ուշ կը լինի: Իմ կարծիքով չարիքի առաջն առնելու համար միջոցները սրանք են: Պէտք է դասախօսութիւններ կարդացվեն հացի բզէզի մասին. պէտք է բրօշիւրաներ տարածվեն ժողովրդի մէջ. պէտք է զանազան գիւղեր ուղարկվի հացի բզէզի պատկերը քանի մի խորհուրդներով: Այսպիսի մի բրօշիւր ես արդէն սկսել եմ գրել, բայց այժմեանից հարկաւոր է իմանալ Anisoplia austriaca Կովկասում զանազան տեղեր լինելու և չը լինելու մասին: Այս նպատակով առաջարկում ենք մի պրօգրամմա: Հաւատացած եմ որ այսպիսի մի նշանաւոր հարց, որ մեծ նշանակութիւն ունի գիւղացու ապագայ բարօրութեան համար, առանց ուշադրութեան չի մնայ բոլոր այն անձինքներից, որոնք կարող են նպաստել այս հարցի վճռելուն Կովկասի վերաբերմամբ, պատասխանելով այս պրօգրամմային.

1) Ի՞նչ գիւղերում է երևում այժմ այս բզէզը և ի՞նչ անուններ է կրում նա զանազան տեղեր (գիւղի անունը, նահանգ և գաւառ).

2) Ո՞ր տարվանից է սկսել նա երևալ:

3) Ո՞ր տարիներում նոքա աւելի մեծ բազմութեամբ են եղել:

4) Արդեօք մինչև 1868 թիւը նոքա եղել են և զգալի վնասներ տուած են թէ ոչ:

5) Հացաբոյսերի (ցորեն և գարի) հետ միասին էլ ի՞նչ ուրիշ գիւղատնտեսական բոյսեր են ցանվում:

6) Ի՞նչքան տեղ են բռնում հացաբոյսերը (ցորենը և գարին) և ինչքան միւս գիւղատնտեսական բոյսերը. դրանց թւում և կորեկը:

7) Ո՞րն է աւելի տեղ բռնում՝ աշնանացանը թէ գարնանացանը:

8) Գարնան և աշնանքի ո՞ր ժամանակում են ցանում ցորենը և գարին (ամիս և մօտաւորապէս թիւը):

9) Ե՞րբ է սկսում արտը հասկը կալել:

10) Խոտը մինչև հասկը կալելն է հնձվում, թէ դրանից յետ:

11) Ե՞րբ են հացաբոյսերը (ցորենը և գարին) հասունանում, և երբ են հնձվում:

12) Ի՞նչ խորութեամբ են հերկում դաշտը:

13) Երբ են սկսում առաջին անգամ հերկել աշունքին (ամիս և թիւ):

14) Ցանելուց առաջ քանի՞ անգամ են հերկում դաշտը:

15) Երբ է սկսում երեւալ բզէզը (ամիս և թիւ):

16) Բզէզի արտաքին նկարագրութիւնը (մեծութիւնը, մարմնի զանազան մասերի գոյնը և այլն և այլն):

17) Ո՞րտեղ է սկսում երեւալ բզէզը առաջ—հասցերի վրա թէ մարգագետիններում:

18) Ի՞նչպէս են տարածվում արտերում՝ հաւասարապէս թէ ոչ, եթէ ոչ, ո՞րտեղ է աւելի՝ արտերի մէջ տեղում, թէ ափերում:

19) Օրվայ ո՞ր ժամանակն է երեւում բզէզը հասկի վրա:

20) Օրվայ մինչև ո՞ր ժամանակն է մնում հասկի վրա:

21) Մօտաւորապէս ո՞ր ամսին և ո՞ր թւին է անհետանում բոլորովին:

22) Բոյսի և հասկի ո՞ր մասին է վնասում և ինչպէս. արդեօք հասկն է կտրում, թէ հասած հատիկներն է ուտում, կամ առանց նոցա վնասելու վայր է ձգում, կամ միայն հասկի ծաղիկներն է ուտում:

23) Մօտաւորապէս մէկ հասկի վրա քանի՞ բզէզ է լինում:

24) Արդեօք նոքա ամեն այն տարի երեւում են թէ ոչ, եթէ ոչ քանի տարէնը մէկ են երեւում մի և նոյն տեղում:

25) Տարէց տարի այդ բզէզի թիւը պակասում է թէ աւելանում:

26) Նոցա մէջ նկատվում է արդեօք ցանկութիւն տեղափոխվելու դէպի նոր, չը վարակված տեղեր և դէպի ո՞ր կողմը:

27) Ո՞ր արտերում են նոքա աւելի բազմութեամբ լինում և վնասում՝ սարոտ թէ դաշտային տեղերում:

28) Գարնանացանին տուած վնասը գոնէ այս վերջի 6 տարվայ ընթացքում հաշվելով մանեթներ:

29) Աշնանացանին տուած վնասը գոնէ այս վերջի 6 տարվայ ընթացքում, հաշւելով մանեթներ.

30) Արդեօք վնասում է նա և կորեկին:

31) Վարակված տեղը սարոտ թէ դաշտային է:

32) Ինչ սերմաշրջան է ընդունված (сѣмооборотъ) այսինքն մի դաշտում ամեն այն տարի մի և նոյն բոյսն է ցանվում, թէ տարէց տարի այդ բոյսը փոխվում է ուրիշների և ինչպէս:

33) Գիւղացիք և հողատէրերը արդեօք մի որ և է միջոց գործ են դնում բզէզը ոչնչացնելու համար և ինչպէս:

34) Տեղական վարչութիւնը արդեօք գիտէ այդ բզէզի մասին թէ ոչ:

Այստեղ կան այնպիսի հարցեր, որոնց պատասխանները պիտի հաւաքվեն առանձին առանձին զանազան գիւղացիներից. այս կատեգորիային պատկանում են օրինակ 1, 5, 6, 8, 9, 12, 14, 15, 21, 22, 23, 28, 29, 30, 31, 32 և 33. իսկ մնացեալ հարցերը կարող են վճռվել և առանց հարց ու փորձի: Ի հարկէ աւելի լաւ կը լինէր, եթէ բոլոր պրօգրամմային կարելի լինէր առանձին պատասխանել զանազան վարակված տեղերի վերաբերմամբ: Վերջապէս կը խնդրեմ առանձին ուշ դարձնել հետևեալ հարցերի վրա 9, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 24, 27, 28, 29 և 32. գլխաւորապէս այս վերջիններիպատասխաններից կիմացվի, համարեա ուղիղ, Anisoplia austriaca Կովկասում տարածվելու մասին:

Ցանկացողներին կը խնդրեմ շտապել ինձ պատասխանելու այս պրօգրամմայի համեմատ հետևեալ հասցէով. Москва. Студенту Петровской Академіи Григорію Юзбашеву.

Գ. Իւզբաշեանց